

Decembar 2024, Bar

NEVLADINO UDRUŽENJE „JADRANSKI HORIZONTI“

Nevidljive prepreke

*svakodnevica osoba s invaliditetom
na crnogorskom primorju*

IMPRESUM

O publikaciji

Naslov Nevidljive prepreke: svakodnevnica osoba s invaliditetom na crnogorskom primorju

Izdavač Nevladino udruženje „Jadranski horizonti“

Za izdavača Nevladino udruženje „Jadranski horizonti“

Godina izdanja 2024.

Ova publikacija nastala je obradom javno dostupnih podataka i izvještaja domaćih i međunarodnih institucija i organizacija. Svi statistički podaci preuzeti su iz zvaničnih izvora navedenih na kraju teksta, a obuhvataju period zaključno sa 2024. godinom. Sadržaj se može slobodno preuzimati i dijeliti u nekomercijalne svrhe, uz obavezno navođenje izvora.

Stavovi izneseni u publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove institucija čiji su podaci korišćeni.

Sadržaj

O publikaciji	2
Sadržaj	3
Zašto smo napravili ovu publikaciju	5
O ovoj publikaciji i kako je nastala	6
Kako razumijemo invaliditet	7
Slika u brojkama	8
Primorje u poređenju sa zemljom	10
Godine mijenjaju sve	11
Primorske opštine, pregled	12
Pravni i institucionalni okvir	13
Prepreke u fizičkom okruženju	15
Kretanje gradom i saobraćaj	17
Pravo na obrazovanje	18
Pravo na rad i zaposlenje	19
Zdravstvena zaštita	21
Informacije i digitalni pristup	22
More koje nije za sve	23
Stavovi, stigma i nevidljivost	25
Pravci djelovanja	26
Pristupačnost ugraditi u svaki nov projekat	26
Održavati ono što je već urađeno	26
Plažu učiniti pristupačnom u cjelini	26
Otvoriti tržište rada	26

Informisati i pitati	27
Umjesto zaključka	28
Izvori.....	29
Nevladino udruženje „Jadranski horizonti“	31

Zašto smo napravili ovu publikaciju

More, sunce i otvorenost prema svijetu dio su slike koju crnogorsko primorje nosi decenijama. Ta slika, međutim, nije ista za sve koji ovdje žive. Za jedan dio naših sugrađana put do plaže, do ljekara, do škole ili do radnog mjesta prepun je prepreka koje većina nas nikada ne primijeti. Visok ivičnjak, stepenik na ulazu u apoteku, autobus u koji se ne može ući s kolicima, internet stranica opštine koju čitač ekrana ne može pročitati. Sve su to sitnice za jedne, a granica slobode za druge.

Udruženje „Jadranski horizonti“ djeluje upravo na ovom prostoru i svakodnevno se srijeće s ljudima koji te prepreke žive. Htjeli smo da na jednom mjestu saberemo ono što o položaju osoba s invaliditetom već znamo iz pouzdanih izvora, da brojke i nalaze postavimo u kontekst primorja i da time otvorimo razgovor koji predugo izostaje. Ovo nije naučna studija niti smo sami sprovodili anketu na terenu. Ono što slijedi jeste pregled stanja zasnovan na zvaničnoj statistici i na izvještajima institucija i organizacija koje se ovom temom bave duže od nas.

Vjerujemo da promjena počinje onog trenutka kada prestanemo da o pristupačnosti govorimo kao o usluzi ili gestu dobre volje, i počnemo da je razumijemo kao pravo. Nadamo se da će ova publikacija biti od koristi lokalnim samoupravama, ustanovama, privrednicima i svima koji oblikuju prostor u kojem zajedno živimo.

NVU „Jadranski horizonti“

O ovoj publikaciji i kako je nastala

Tekst pred vama oslanja se na analizu sekundarnih izvora, što znači da nismo prikupljali nove podatke, već smo sistematizovali i protumačili ono što je već objavljeno. Takav pristup ima svoje prednosti i svoja ograničenja, pa je pošteno da ih navedemo odmah na početku.

Najveći dio brojki potiče iz Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova koji je Uprava za statistiku sproveda krajem 2023. godine, a čije je saopštenje o licima sa smetnjama i preprekama objavljeno u decembru 2024. To je najsvježiji i metodološki najpouzdaniji izvor podataka o ovoj populaciji u Crnoj Gori, jer obuhvata cijelu zemlju i omogućava pogled po opštinama. Uz popis koristili smo i izvještaje Evropske komisije, materijale Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, podatke Zavoda za zapošljavanje, zakonska rješenja i publikacije organizacija osoba s invaliditetom koje već godinama dokumentuju stanje na terenu.

Svjesno smo se ograničili na podatke zaključno sa 2024. godinom. Tako izbjegavamo da miješamo provjerene nalaze sa onim što je tek u najavi ili u izradi.

Fokus na primorje gradili smo na dva načina. Tamo gdje statistika dozvoljava poređenje po opštinama, izdvojili smo šest primorskih lokalnih samouprava, to jest Bar, Budvu, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj. Tamo gdje takvih podataka nema, oslonili smo se na teme koje primorje čine posebnim, prije svega na pristupačnost obale i turističke ponude. Treba biti iskren i reći da ne postoji jedno sveobuhvatno istraživanje posvećeno isključivo preprekama na primorju, pa smo sliku sklapali iz više izvora.

Gdje god nismo bili sigurni u podatak, to smo i naznačili. Radije ćemo priznati da nešto ne znamo nego da brojku predstavimo kao čvršću nego što jeste.

Kako razumijemo invaliditet

Dugo se na invaliditet gledalo isključivo kroz medicinsku prizmu, kao na stanje pojedinca koje treba liječiti ili ispraviti. Takvo gledanje teret stavlja na osobu, a okruženje ostavlja po strani. Savremeno razumijevanje polazi od drugačije pretpostavke. Invaliditet nastaje u susretu čovjeka i prepreke. Osoba koja koristi kolica nije onesposobljena svojim tijelom, nego stepenicama koje nemaju alternativu u vidu rampe ili lifta. Slijepa osoba nije isključena svojim vidom, nego internet stranicom koja nije prilagođena čitaču ekrana.

Ovaj pomak nije samo stvar jezika. On mijenja pitanje koje postavljamo. Umjesto da pitamo šta je s osobom, pitamo šta je s prostorom, uslugom ili informacijom koji je isključuju. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom upravo barijere prepoznaje kao ključni razlog zbog kojeg se osobe s invaliditetom ne mogu ravnopravno uključiti u društvo. Te barijere nisu samo fizičke. One se kriju i u stavovima ljudi, u načinu na koji se prenose informacije i komuniciraju usluge, kao i u propisima koji prava ne garantuju dovoljno čvrsto.

Pristupačnost nije usluga koju društvo poklanja osobama s invaliditetom. Ona je uslov bez kojeg jednaka prava ostaju mrtvo slovo na papiru.

Vrijedi reći nešto i o terminima. U zvaničnoj statistici srešćete izraz lica sa invaliditetom, dok organizacije i savremeni propisi sve češće koriste osobe s invaliditetom, jer naglašava da je prije svega riječ o osobama. U ovom tekstu pretežno koristimo drugi izraz, ali oba se odnose na istu stvarnost. Popis uz to mjeri i nešto širu kategoriju, a to su smetnje i prepreke u obavljanju svakodnevnih aktivnosti poput kretanja, vida, sluha, pamćenja, staranja o sebi i komunikacije. Ta kategorija je šira od formalnog statusa invaliditeta, pa ćemo na to obratiti pažnju kad budemo čitali brojke.

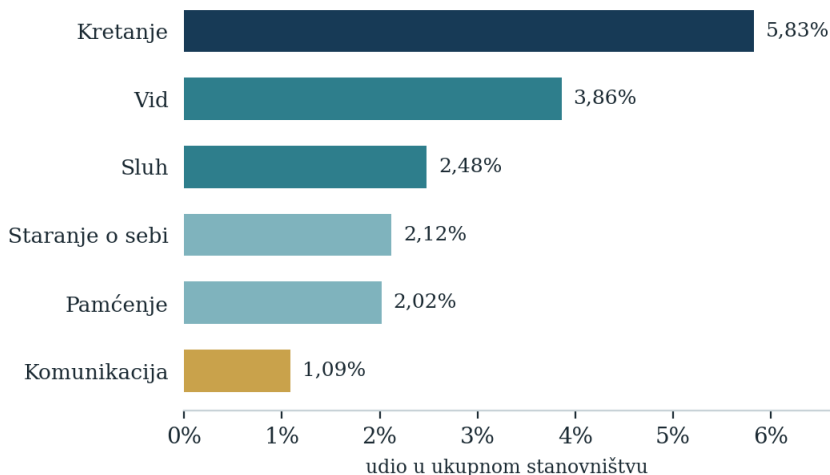
Slika u brojkama

Da bismo razumjeli razmjere, najbolje je krenuti od popisa. Prema rezultatima iz 2023. godine, u Crnoj Gori je popisano 623.633 stanovnika. Među njima 8,54 odsto, dakle nešto više od 53 hiljade ljudi, navodi bar jednu smetnju ili prepreku u obavljanju svakodnevnih aktivnosti. To znači da praktično svaki dvanaesti stanovnik živi s nekim oblikom ograničenja koje mu otežava uobičajene radnje.

Grafik 1. Udio stanovništva sa bar jednom smetnjom u svakodnevnim aktivnostima. Izvor: MONSTAT, Popis 2023.

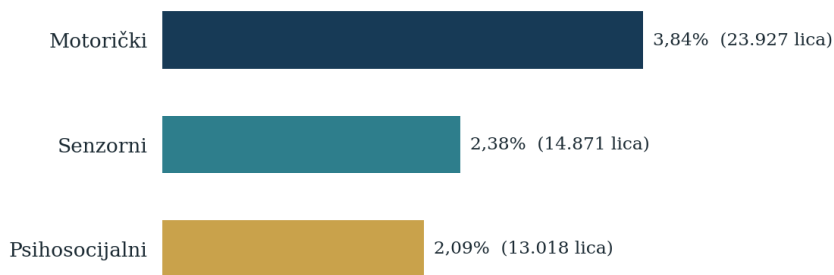
Kada se ti ljudi razvrstaju po vrsti teškoće, najčešća je ona vezana za kretanje, koju navodi 5,83 odsto stanovništva. Slijede teškoće s vidom kod 3,86 odsto i sa sluhom kod 2,48 odsto, dok se ostatak odnosi na staranje o sebi, pamćenje i komunikaciju. Jedna osoba pri tom može imati više vrsta teškoća istovremeno, pa se procenti ne sabiraju u jedinstven zbir.

Grafik 2. Stanovništvo prema vrsti smetnje, udio u ukupnom stanovništvu. Izvor: MONSTAT, Popis 2023.

Uz ovu širu sliku, popis bilježi i one koji imaju zvanično rješenje o statusu lica sa invaliditetom, izdato od nadležne ustanove. Takvih je 5,36 odsto stanovništva, odnosno 33.457 osoba. Razlika između te brojke i pomenutih 53 hiljade nije slučajna. Mnogi ljudi žive s ograničenjima, a da nikada nisu prošli kroz formalni postupak priznavanja statusa, bilo zato što ga ne poznaju, bilo zato što ga doživljavaju kao naporan. Program Ujedinjenih nacija za razvoj procjenjuje da u Crnoj Gori ima više od 60 hiljada građana s invaliditetom, što se uklapa u ovu sliku.

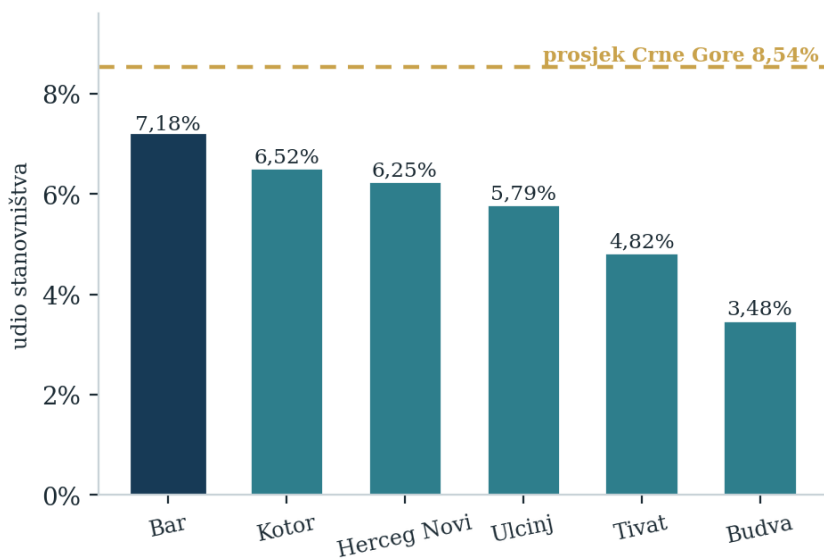
Prema vrsti invaliditeta utvrđenoj rješenjem, najviše je osoba s motoričkim invaliditetom, zatim sa senzornim, pa s psihosocijalnim.

Grafik 3. Stanovništvo prema vrsti invaliditeta utvrđenoj rješenjem. Izvor: MONSTAT, Popis 2023.

Primorje u poređenju sa zemljom

Ako pogledamo šest primorskih opština, slika je na prvi pogled povoljnija od državnog prosjeka. U Baru bar jednu smetnju navodi 7,18 odsto stanovnika, u Kotoru 6,52, u Herceg Novom 6,25, u Ulcinju 5,79, u Tivtu 4,82, a u Budvi svega 3,48 odsto. Sve su to vrijednosti ispod državnog prosjeka od 8,54 odsto.

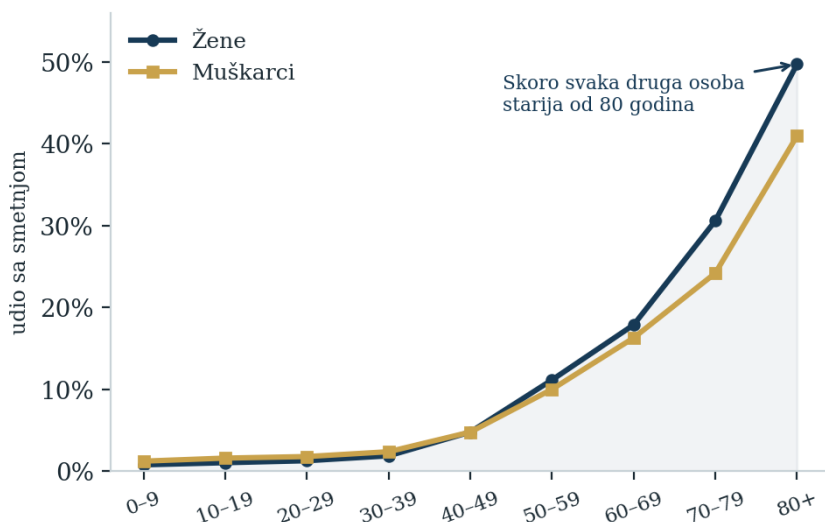
Grafik 4. Udio stanovništva sa bar jednom smetnjom, primorske opštine. Izvor: MONSTAT, Popis 2023.

Ovaj podatak treba čitati oprezno, jer niži procenat ne znači nužno da je na primorju manje prepreka. Razlog je prije svega u sastavu stanovništva. Primorske opštine su u prosjeku mlađe i privlače radno sposobno stanovništvo, a teškoće u svakodnevnim aktivnostima snažno rastu s godinama, na šta ćemo se odmah vratiti. Tamo gdje je stanovništvo starije, kao u dijelovima sjevera, procenat je znatno viši. U Budvi, koja je turistički najdinamičnija i demografski najmlađa, on je najniži u zemlji.

Drugim riječima, niža brojka na primorju govori više o tome ko ovdje živi nego o tome koliko je grad pristupačan. Osoba s invaliditetom u Budvi suočava se s istim stepenikom kao i bilo gdje drugo, samo je takvih osoba u ukupnom stanovništvu srazmjerno manje.

Godine mijenjaju sve

Možda najvažniji nalaz popisa jeste koliko je invaliditet povezan sa starenjem. U mlađim uzrastima teškoće su rijetke, ali nakon šezdesete naglo rastu. Među ženama starijim od 80 godina bar jednu smetnju ima skoro svaka druga, dok je kod muškaraca tog uzrasta udio nešto niži, ali i dalje veoma visok.

Grafik 5. Udio osoba sa smetnjom prema starosti i polu. Izvor: MONSTAT, Popis 2023.

Za primorje ovaj podatak ima konkretno značenje. Obala je popularna destinacija za mirniji život u poznijim godinama, a struktura stanovništva polako stari kao i svuda u Evropi. To znači da će potreba za pristupačnim ulazima, liftovima, klupama, javnim toaletima i bezbjednim trotoarima rasti iz godine u godinu. Grad koji danas uloži u pristupačnost ne pomaže samo osobama s invaliditetom, nego se priprema za sopstveno sjutra.

Primorske opštine, pregled

Opština	Ukupno stan.	Ima smetnju	Udio
Bar	45.812	3.293	7,18%
Kotor	22.746	1.482	6,52%
Herceg Novi	30.824	1.925	6,25%
Ulcinj	20.507	1.188	5,79%
Tivat	16.338	788	4,82%
Budva	27.445	956	3,48%
Crna Gora	623.633	53.251	8,54%

Tabela 1. Broj i udio osoba sa bar jednom smetnjom po primorskim opštinama. Izvor: MONSTAT, Popis 2023.

Pravni i institucionalni okvir

Na papiru, Crna Gora ima razrađen sistem zaštite prava osoba s invaliditetom. Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom ratifikovala je 2009. godine, čime je preuzela obavezu da svoje zakonodavstvo i praksu uskladi sa standardima koji počivaju na ravnopravnosti i pristupačnosti. Zabrana diskriminacije po osnovu invaliditeta ugrađena je u zakon, a izmjenama iz 2017. godine pooštrena je i kaznena politika prema onima koji je krše.

Pristupačnost objekata uređena je propisima o planiranju prostora i izgradnji, kao i posebnim pravilnikom koji propisuje uslove i način prilagođavanja objekata za pristup i kretanje osoba smanjene pokretljivosti. Oblast obrazovanja, zapošljavanja, socijalne i zdravstvene zaštite pokrivena je nizom zakona i strategija. Postoji, dakle, okvir na koji se može osloniti.

Problem najčešće nije u tome što pravila ne postoje, nego u tome što se ne primjenjuju dosljedno i što izostaje odgovornost kada se prekrše.

Upravo na to ukazuje i izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori za 2024. godinu. U njemu se navodi da najranjivije grupe, među kojima izričito i osobe s invaliditetom, nastavljaju da budu izložene diskriminaciji, govoru mržnje i zločinima iz mržnje, te da je potrebno više napora da se postojeći okvir zaista sprovede i da se obezbijedi pristup pravdi. Drugim riječima, zakoni su tu, ali ih treba pretočiti u svakodnevni život.

Jedna od ključnih reformi koja je u toku tiče se načina na koji se invaliditet uopšte procjenjuje. Postojeći sistem se oslanja na više od 35 različitih komisija s neujednačenim kriterijumima, što građane često tjera da isti status

dokazuju iznova pred različitim organima. Program Ujedinjenih nacija za razvoj, koji uz podršku Evropske unije pomaže ovu reformu, ističe da bi jedinstveno tijelo za procjenu znatno olakšalo pristup pravima za više od 60 hiljada građana s invaliditetom. Krajem 2024. godine pojedini ključni propisi, uključujući zakon o jedinstvenom tijelu za procjenu i izmjene propisa o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju, bili su još uvijek u fazi pripreme.

Za primorske opštine ovo nije apstraktna tema. Lokalne samouprave su te koje izdaju građevinske dozvole, uređuju javni prostor, upravljaju šetalištima i odlučuju o tome hoće li novi vrtić, dom zdravlja ili pijaca biti pristupačni od prvog dana. Tu se okvir susrijeće sa stvarnošću.

Prepreke u fizičkom okruženju

Najvidljivije prepreke su one od betona i kamena. Visoki ivičnjaci bez spuštenih rampi, stepenice na ulazima u javne ustanove, uske ili neravne staze, parkinzi na kojima su mjesta za osobe s invaliditetom zauzeta ili ih uopšte nema. Za osobu koja koristi kolica ili se otežano kreće, svaka od ovih sitnica može značiti da je čitav jedan dio grada jednostavno nedostupan.

Fizička pristupačnost javnih objekata i ulica jedna je od najčešćih tema u prijavama osoba s invaliditetom.

Organizacije osoba s invaliditetom godinama upozoravaju da se elementi i standardi pristupačnosti i dalje ne poštuju dosljedno prilikom planiranja i izgradnje objekata. Tamo gdje rampe postoje, nerijetko su preuske, prestrme ili završavaju pred vratima koja se teško otvaraju.

Lift koji ne radi, taktilne staze koje se prekidaju nasred trotoara ili javni toalet koji je zaključan i koristi se kao ostava, sve su to primjeri kako i dobra namjera ostane na pola puta ako izostane kontrola i održavanje.

Rampa koja je sagrađena, a zatim zatrpana ležaljka ili ostavljena da propadne, nije pristupačnost. To je njena imitacija.

Na primorju se ovaj problem prelama kroz specifičan ritam života. Tokom ljeta gradovi se pune, trotoari se sužavaju baštama kafića i izloženom robom, a privremene prepreke postaju pravilo. Ono što je zimi prohodno, ljeti zna biti neprohodno. Uz to, stari gradovi Kotor, Budve, Bara i Ulcinja imaju neprocjenjivu vrijednost, ali su građeni u vrijeme kada se o pristupačnosti nije razmišljalo. Tu je izazov posebno osjetljiv, jer treba pomiriti zaštitu nasljeđa sa pravom svih da tom nasljeđu pristupe. To je moguće, ali traži pažljiva i stručna rješenja, a ne izgovore.

Kretanje gradom i saobraćaj

Pravo na kretanje malo vrijedi ako ne postoji način da se stigne od kuće do posla, ljekara ili plaže. Javni prevoz je za mnoge osobe s invaliditetom prva i najtvrdja prepreka. Autobusi u koje se ne može ući bez tuđe pomoći, stajališta bez spuštenog pristupa, izostanak zvučnih i taktilnih oznaka koje bi slijepim osobama olakšale snalaženje, sve to čini da gradski i međugradski prevoz ostane teško dostupan.

Propisi koji uređuju pristupačnost saobraćaja postoje, ali njihova primjena na terenu je neujednačena. Stajališta često nisu projektovana tako da omoguće lakši ulazak korisnicima kolica i drugih pomagala, pa već prvi korak ka vozilu zna biti nemoguć. Posebno je teško u ruralnim i prigradskim područjima, gdje prilagođavanja gotovo da nema, a alternativni vidovi prevoza su rijetki.

Tu je i pitanje parkiranja, koje na primorju ljeti postaje akutno. Mjesta rezervisana za osobe s invaliditetom redovno zauzimaju nesavjesni vozači, a kontrola izostaje. Kada se tome doda da je u sezoni svaki slobodan metar pod pritiskom, lako je zamisliti koliko osoba s invaliditetom teško dolazi do centra grada, šetališta ili obale. Jednostavni mehanizmi prijave nepravilnosti, uključujući digitalne, mogli bi mnogo da pomognu, ali pretpostavljaju da neko na te prijave i reaguje.

Pristupačan grad poznaje se po tome što se kroz njega može proći bez tuđe pomoći. Sve ostalo je milostinja, a ne pravo.

Pravo na obrazovanje

Obrazovanje je tačka u kojoj se odlučuje o čitavom kasnijem životu. Dijete koje od malih nogu uči zajedno s vršnjacima, ima daleko veće šanse da kasnije nađe posao i samostalno živi. Crna Gora je zakonski prihvatila načelo inkluzivnog obrazovanja i usvojila posebnu strategiju za period od 2019. do 2025. godine, čiji je cilj da djeca s posebnim obrazovnim potrebama ravnopravno učestvuju na svim nivoima školovanja.

U praksi, sistem se oslanja na individualni razvojni obrazovni program koji se izrađuje za svako dijete, kao i na asistente u nastavi koji se, po rješenju opštinske komisije za usmjeravanje, dodjeljuju djeci s težim teškoćama. Tu su i prilagođeni materijali, dodatna stručna podrška i obuke za nastavnike. Okvir, dakle, postoji i pomaci su vidljivi.

Ipak, između propisa i učionice često zjapi jaz. Broj asistenata ne prati uvijek stvarne potrebe, pa porodice ostaju da čekaju. Mnoge školske zgrade i dalje nisu pristupačne, što znači da dijete koje koristi kolica fizički ne može do svoje učionice na spratu. Stručne službe su neravnomjerno raspoređene, a manje sredine osjećaju to najjače. Na primorju, gdje broj djece varira sa sezonom i migracijama, planiranje podrške dodatno je otežano.

Inkluzija ne počinje kada dijete uđe u školu, nego kada škola postane mjesto u koje svako dijete može da uđe.

Uključivanje u redovne škole nije samo pitanje pravde prema djetetu s invaliditetom. Ono mijenja i svu ostalu djecu, koja odrastaju navikla na različitost i manje sklona predrasudama. Tako se prepreke ruše na izvoru, prije nego što se pretvore u zid.

Pravo na rad i zaposlenje

Posao je više od plate. On daje strukturu danu, mjesto u zajednici i osjećaj da se doprinosi. Za osobe s invaliditetom upravo je tu jaz najdublji, jer se prepreke iz obrazovanja, prevoza i predrasuda sabiraju i otežavaju ulazak na tržište rada.

Crna Gora pokušava da taj jaz premosti sistemom podsticaja i obaveza. Poslodavac koji ima više od 50 zaposlenih dužan je da među njima ima najmanje pet odsto osoba s invaliditetom. Ko tu obavezu ne ispuni, plaća poseban doprinos, čija stopa za većinu poslodavaca iznosi dvadeset odsto prosječne mjesečne zarade za svako neispunjeno mjesto. Sredstva prikupljena na taj način slivaju se u fond iz kojeg se finansiraju profesionalna rehabilitacija, prilagođavanje radnih mjesta, subvencije zarada i drugi vidovi podrške zapošljavanju. Da bi se stekao osjećaj o iznosima, prosječna mjesečna bruto zarada u Crnoj Gori u 2023. godini iznosila je 987 eura, što je osnovica na koju se taj doprinos računa.

Kvota i doprinos imaju smisla samo ako poslodavcu bude jednostavnije i isplativije da zaposli osobu s invaliditetom nego da plati kaznu.

Brojke o tome koliko osoba s invaliditetom zaista radi treba uzimati s oprezom, jer evidencije nisu uvijek potpune. Ono što se jasno vidi jeste da ova grupa veoma teško izlazi sa evidencije nezaposlenih. Prema prikazu polugodišnjeg izvještaja Zavoda za zapošljavanje iz sredine 2024. godine, koji su prenijeli mediji, u pojedinim opštinama na sjeveru osobe s invaliditetom čine i preko 40 odsto svih prijavljenih nezaposlenih. Taj podatak bismo voljeli da provjerimo u izvornom dokumentu prije nego što ga uzmemo kao konačan, ali i ovako rječito govori koliko se sporo otvaraju vrata zaposlenja.

Na primorju je ukupna nezaposlenost niža nego na sjeveru, a u sezoni potražnja za radnom snagom raste. To otvara priliku koja se rijetko koristi.

Turizam, ugostiteljstvo i uslužne djelatnosti nude širok spektar poslova, od kojih bi mnogi, uz malo prilagođavanja, bili sasvim primjereni osobama s invaliditetom. Poslodavac koji to prepozna ne ispunjava samo zakonsku obavezu, nego dobija radnika i otvara svoju ponudu ka gostima koji i sami imaju invaliditet.

Zdravstvena zaštita

Pristup zdravstvenoj zaštiti za osobe s invaliditetom često se sapliće već na ulazu u ustanovu. Domovi zdravlja i bolnice u velikom broju ne zadovoljavaju standarde pristupačnosti. Tamo gdje rampe postoje, nerijetko su neodgovarajuće, a unutar zgrada nedostaju liftovi, prilagođeni toaleti i oprema poput podesivih ležaja za pregled, koja osobi s invaliditetom omogućava da uopšte bude pregledana na dostojanstven način.

Uz fizičke prepreke idu i one u komunikaciji. Gluve i nagluve osobe teško dolaze do tumača za znakovni jezik, slijepe osobe ne mogu da pročitaju uputstva i nalaze, a osobe s intelektualnim teškoćama rijetko dobijaju objašnjenja u njima razumljivom obliku. Sve to vodi ka tome da se preventivni pregledi odlažu, a problemi otkrivaju kasnije nego što bi morali.

Ustanova u koju se ne može ući ne liječi. Ona samo potvrđuje da neki pacijenti vrijede manje od drugih.

Na primorju je ova tema povezana i s ljetnim opterećenjem zdravstvenog sistema, kada se broj korisnika višestruko uvećava. Ulaganje u pristupačnost zdravstvenih ustanova koristi svima, jer od ravnih ulaza, jasnih oznaka i prilagođenih toaleta jednako imaju korist starije osobe, roditelji s djecom u kolicima i privremeno povrijeđeni.

Informacije i digitalni pristup

Sve veći dio života odvija se preko ekrana. Zakazivanje pregleda, plaćanje računa, prijava djeteta u vrtić, čitanje obavještenja opštine. Kada te usluge nisu prilagođene, osobe s invaliditetom ostaju isključene iz onoga što je za ostale postalo svakodnevnica.

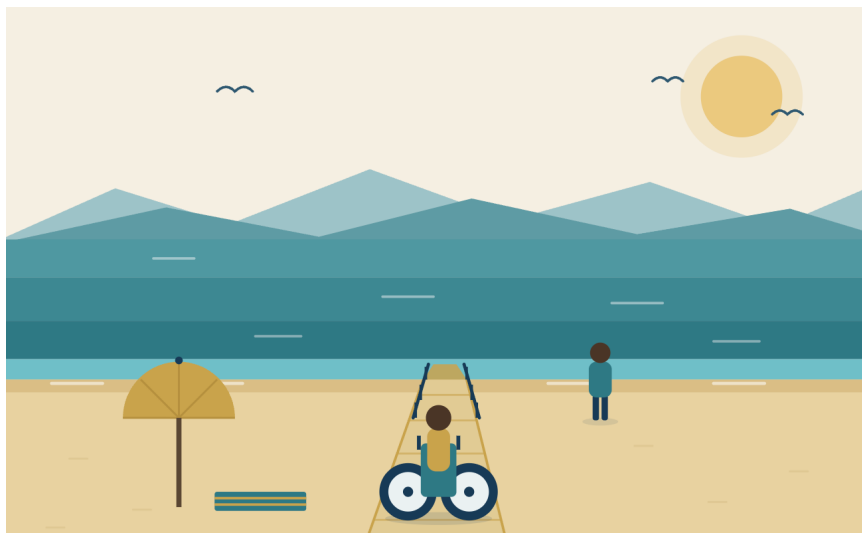
Slijepe i slabovide osobe oslanjaju se na čitače ekrana, koji rade samo ako je sadržaj pravilno označen i strukturiran. Mnoge institucionalne stranice taj uslov ne ispunjavaju, pa dugmad i formulari ostaju nečitljivi. Dokumenti se objavljuju kao slike teksta koje softver ne može da prepozna. Video sadržaji bez titlova nedostupni su gluvim osobama. Sve su to prepreke koje se uklanjaju bez velikih troškova, ali zahtijevaju da se na pristupačnost misli od početka, a ne kao na naknadnu zakrpu.

Pristupačna informacija je jeftina kad se planira, a skupa kad se popravlja. Najskuplja je kad izostane, jer tada košta nečije pravo.

Za primorske opštine ovo je i pitanje gostoprimstva. Turistička ponuda koja na svojim stranicama jasno navodi koje su plaže, smještaji i sadržaji pristupačni, govori posjetiocu s invaliditetom da je dobrodošao. Izostanak takve informacije šalje suprotnu poruku, čak i kada sadržaj zapravo postoji.

More koje nije za sve

Ni jedna tema ne pogađa srž primorskog identiteta kao pristup moru. Plaža je mjesto okupljanja, odmora i ponosa, a za dio naših sugrađana ostaje nedostižna. Zbog toga ovom pitanju posvećujemo posebnu pažnju.

Pristup obali i kupanju jedan je od najvidljivijih pokazatelja koliko je primorje stvarno otvoreno za sve.

Tokom protekle decenije učinjeni su koraci da se to promijeni. Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom, u saradnji sa savezom i udruženjima paraplegičara, postavljalo je silazne rampe u more i platoe za sunčanje na više plaža duž obale. Među njima su bile plaže u Igalu, Ponta Seljanovo u Tivtu, Žuta plaža u Kotoru, dio Slovenske plaže u Budvi, Arena u Bečićima, plaža kod autokampa u Buljarici, Topolica u Baru i Mala plaža u Ulcinju. To je bio važan i ohrabrujući pomak.

Ipak, obilasci koje su sprovodile same organizacije osoba s invaliditetom pokazali su da postavljanje rampe nije isto što i pristupačnost. Na pojedinim lokacijama rampe su imale rukohvat samo s jedne strane, nisu zalazile

dovoljno duboko u vodu ili su do njih vodile improvizovane staze od drvenih paleta po kojima se kolica teško kreću. Prilaz od parkinga ili šetališta do same rampe ostajao je problem, kao i prateći sadržaji poput presvlačionica, prilagođenih toaleta i kolica za ulazak u more. Negdje su rampe vremenom zapuštene ili zatrpane, pa se više nisu ni koristile.

Postaviti rampu je početak, a ne kraj. Pristupačna plaža je ona do koje se može doći, na kojoj se može presvući i s koje se može ući u more samostalno i dostojanstveno.

Tu se vidi i razlika između jednokratnog projekta i trajne politike. Drvene montažne konstrukcije se postavljaju za sezonu i sklanjaju, pa kvalitet zavisi od toga ko ih svake godine postavi i da li to uradi po pravilima. Bez jasnog standarda, redovne kontrole i odgovornosti zakupaca plaža, dobra namjera lako sklizne u improvizaciju. Za grad koji živi od turizma, pristupačna plaža nije trošak nego ulaganje, jer otvara vrata sve brojnijoj grupi gostiju koji pri izboru destinacije pristupačnost stavljaju na prvo mjesto.

Šira slika pristupačnog turizma prevazilazi plažu. Ona obuhvata smještaj sa sobama u koje se može ući kolicima, restorane bez stepenika na ulazu, šetališta bez prepreka, prevoz od aerodroma i jasne informacije o svemu tome. Tržište takvih putnika u Evropi je veliko i raste, a destinacija koja ga prepoznaje stiče prednost koju konkurencija teško sustiže.

Stavovi, stigma i nevidljivost

Najteže prepreke nisu uvijek od betona. Ponekad su u pogledu, u snishodljivom tonu, u pretpostavci da osoba s invaliditetom ne može, ne zna ili ne želi. Takvi stavovi rijetko su zlonamjerni, ali su zato dublje ukorijenjeni i sporije se mijenjaju od bilo koje rampe.

Konvencija Ujedinjenih nacija upravo prepreke u stavovima navodi među ključnima, jer one oblikuju sve ostalo. Ako se na invaliditet gleda kao na nesreću ili teret, onda se i pristupačnost doživljava kao trošak. Ako se na osobe s invaliditetom gleda kao na ravnopravne sugrađane sa istim pravima i ambicijama, onda pristupačnost postaje sama po sebi razumljiva.

Nevidljivost je možda najveća prepreka. Ono što ne vidimo, lako zaboravimo da postoji.

Mediji, škole i javne institucije imaju ovdje veliku moć. Način na koji se govori o osobama s invaliditetom, da li se prikazuju kao žrtve ili kao ljudi koji žive, rade i stvaraju, oblikuje očekivanja čitavog društva. Zbog toga svaki javni prostor u kojem su osobe s invaliditetom prisutne i vidljive, od radnog mjesta do plaže, ruši stigmatu djelotvornije od bilo koje kampanje.

Pravci djelovanja

Iz svega navedenog izvlači se nekoliko jasnih smjernica. One nisu skupe koliko se na prvi pogled čini, a najveći dio njih u rukama je lokalnih samouprava i ustanova na primorju.

Pristupačnost ugraditi u svaki nov projekat

Najjeftinija pristupačnost je ona koja se planira od početka. Svaki novi javni objekat, šetalište, vrtić ili pijaca treba da budu pristupačni od prvog dana, jer naknadne prepravke uvijek koštaju više i rijetko ispadnu dobro. Lokalne samouprave to mogu obezbijediti kroz dosljednu primjenu propisa i stručni nadzor.

Održavati ono što je već urađeno

Mnoge prepreke ne nastaju zbog nedostatka rampi, nego zbog njihovog zapuštanja. Liftovi koji ne rade, taktilne staze koje se prekidaju i rampe pretvorene u ostave govore da bez redovnog održavanja i kontrole ni najbolja investicija ne traje. Potrebno je jasno odrediti ko je za šta odgovoran.

Plažu učiniti pristupačnom u cjelini

Umjesto sezonskih improvizacija, primorju treba trajno rješenje za bar nekoliko plaža po opštini, sa pristupom od parkinga do mora, presvlačionicama, prilagođenim toaletima i opremom za ulazak u vodu. Standard treba da bude jasan, a poštovanje obavezno za sve zakupce.

Otvoriti tržište rada

Poslodavcima na primorju, posebno u turizmu, treba olakšati i učiniti isplativim zapošljavanje osoba s invaliditetom. Subvencije i podrška već postoje, ali su nedovoljno poznate. Jednostavno informisanje i posredovanje mogli bi mnogo da promijene, naročito pred sezonu kada je potražnja za radnicima najveća.

Informisati i pitati

Najbolji savjetnici o tome šta nedostaje jesu same osobe s invaliditetom i njihove organizacije. Njihovo uključivanje u planiranje, od uređenja šetališta do izrade internet stranica, štedi novac i sprečava greške. Pristupačna informacija o tome šta već postoji jednako je važna kao i sama pristupačnost.

Svaka od ovih smjernica vrijedi sama za sebe, ali tek zajedno daju grad u kojem osoba s invaliditetom može da provede dan a da ni u jednom trenutku ne zavisi od tuđe dobre volje. To je mjera koju predlažemo.

Umjesto zaključka

Brojke s početka ove publikacije nisu apstrakcija. Iza svakog procenta stoji čovjek koji ujutru pokušava da izađe iz zgrade, da uđe u autobus, da dođe do posla ili da se okupa u moru pored kojeg živi. Popis je pokazao da na primorju, kao i u cijeloj zemlji, takvih ljudi ima mnogo i da će ih, kako stanovništvo stari, biti sve više.

Dobra vijest je da većina prepreka o kojima smo pisali nije nerješiva. One ne traže ogroman novac koliko traže pažnju, dosljednost i promjenu načina razmišljanja. Grad postaje pristupačan onog trenutka kada pristupačnost prestane da bude poseban projekat i postane podrazumijevani način na koji se gradi, uređuje i upravlja.

Udruženje „Jadranski horizonti“ ovu publikaciju vidi kao poziv na razgovor i saradnju, a ne kao optužbu. Spremni smo da svoje znanje i kontakte stavimo na raspolaganje svima koji žele da primorje učine otvorenim za sve njegove stanovnike i goste. More je oduvijek spajalo ljude. Vrijeme je da bude dostupno svima.

Pristupačno primorje nije san. To je niz konkretnih odluka koje neko mora da donese. Mi smo spremni da u tome pomognemo.

Izvori

Svi podaci u ovoj publikaciji preuzeti su iz sljedećih javno dostupnih izvora. Internet adrese navedene su radi provjere i mogu se vremenom mijenjati.

Uprava za statistiku Crne Gore (MONSTAT). Stanovništvo Crne Gore sa smetnjama i preprekama u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2023. Saopštenje 167/2024, Podgorica, 3. decembar 2024. monstat.org

Uprava za statistiku Crne Gore (MONSTAT). Konačni rezultati Popisa stanovništva 2023 (broj stanovnika, starosna struktura); Saopštenje broj 11/2024 o prosječnoj bruto zaradi u 2023. (987 eura), 30. januar 2024. monstat.org

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom (2006). Crna Gora ratifikovala 2009, Službeni list CG, Međunarodni ugovori, br. 002/09.

Evropska komisija. Montenegro 2024 Report, SWD(2024) 694 final, Brisel, 30. oktobar 2024. enlargement.ec.europa.eu i eeas.europa.eu

Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) i Delegacija EU u Crnoj Gori. EU integration as a path to equal opportunities and enhanced rights for persons with disabilities (panel, 10. decembar 2024). undp.org/montenegro

Zavod za zapošljavanje Crne Gore. Zapošljavanje lica sa invaliditetom (obaveza zapošljavanja od 5%, poseban doprinos). zzzcg.me

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom. Crna Gora, sa pratećim izmjenama.

Ministarstvo prosvjete Crne Gore. Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori 2019–2025 (uz podršku UNICEF-a). Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, Sl. list RCG 80/2004, Sl. list CG 45/2010 i 47/2017.

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG). Publikacije i saopštenja o pristupačnosti fizičkog okruženja, saobraćaja i zdravstvenih ustanova. umhcg.com i disabilityinfo.me

Savez udruženja paraplegičara Crne Gore i JP za upravljanje morskim dobrom Crne Gore. Aktivnosti i obilasci u vezi sa pristupačnošću plaža na crnogorskom primorju. paraplegicari.com

Investitor.me. Prikaz polugodišnjeg izvještaja Zavoda za zapošljavanje o nezaposlenosti po opštinama, 10. oktobar 2024. Podatak o udjelu osoba s invaliditetom među

nezaposlenima naveden je kao medijski prikaz i zahtijeva provjeru u izvornom dokumentu.

O NAMA

Nevladino udruženje „Jadranski horizonti“

Udruženje Jadranski horizonti (u daljem tekstu: Udruženje) je dobrovoljna, nepolitička, nestranačka, neprofitna i nevladina organizacija koja okuplja osoblje koje se bavi: očuvanjem i razvojem kulturne baštine i identiteta (nacionalnog, vjerskog, jezičkog i etničkog) manjinskog naroda odnosno manjinske nacionalne zajednice, borbom za zaštitu prava marginalizovanih grupa. promocijom i razvojem kulture i sporta, promocijom i razvojem nauke i obrazovanja, očuvanjem životne sredine, prekograničnom saradnjom i razvojem infrastrukture Mrkojevića, Bara i šire. Udruženje se zasniva na slobodi udruživanja više fizičkih lica radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva, a koji su u skladu sa Ustavom, Zakonom i drugim propisima države Crne Gore

Adresa Pečurice bb, Bar

Internet <https://jadranskihorizonti.me/>